JĀNIS STRADIŅŠ

PĒTĪJUMI LATVIJAS ZINĀTŅU VĒSTURĒ PĒDĒJOS TRIJOS GADOS (2000–2002)¹

2002. gads tuvojas nobeigumam. Ir aizritējuši gandrīz 3 gadi kopš Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas (LZVA) pēdējās lielās kopāsanāšanās Medicīnas vēstures muzejā, lai izvērtētu veikumu un iezīmētu dažus metus turpmāk veicamajam. Tiesa, starplaikā esam nereti pulcējušies uz zinātnisku referātu sesijām – gan II Pasaules latviešu zinātņu kongresā, gan janvāra vai oktobra Latvijas Universitātes vai Rīgas Tehniskās universitātes gadskārtējās konferencēs, gan dažādās Latvijas Zinātņu akadēmijas un Medicīnas vēstures muzeja saietos, lielo zinātnieku pieņemīgai veltītajos lasījumos, 2001. gadā daudzi no mums ir piedalījušies 20. Baltijas zinātņu vēstures konferencē Tartu. Taču tāda kā kopsavilkuma paveiktajam darbam nav bijis, bet 2003. gadā Latvijai atkal jāuzņemas kārtējās, 21. Baltijas zinātņu vēstures konferences organizēšana Rīgā, ir vairākas citas būtiskas ieceres, kuras būtu jāapspiež, lai noskaidrotu zinātņu vēstures vietu mūsu zinātniskajā sabiedrībā vai, plašāk ņemot, sabiedrībā vispār. Zinātņu vēstures nozīmība ir cieši saistīta ar pašas zinātnes nozīmību sabiedrībā, tās prestižu. Turklāt zinātnieku vidējais vecums arvien pieaug, tātad no vecāko zinātnieku vidus varētu tapt arvien vairāk zinātņu vēsturnieku amatieru, bet tad rodas jautājums, kas viņos ieklausīsies, cik viņi ir vajadzīgi, vai jaunajai zinātnieku paaudzei viņu spriedumi liksies pamatoti un vispār vērtīgi ņemami.

Izmantojot LZVA sekretāra *Dr. ing. I. Grosvalda* savāktos individuālo biedru atskaišu materiālus, vispirms sniegšu dažus datus par mūsu 1958. gadā dibināto asociāciju, kas pašreiz apvieno 70 reģistrētus biedrus – dažādās dabaszinātņu, medicīnas, inženierzinātņu jomās strādājošos (1999. – 2002.g. uzņemti 8 jauni biedri). Asociācijai piekļaujas arī Latvijas Medicīnas vēsturnieku apvienība ar 44 biedriem. Starplaikā mūžībā aizgājuši Gunārs Rumba, Viktors Grāvītis, Indulis Strazdiņš, Ilgvars Staltmanis, Haralds Gode (Vācijā), Valdis Drinks (2001), Alekss Anteins (2002.g. oktobrī), no mediķiem – Dr. Oļģerts Kiršentāls, LZA goda doktors prof. Jānis Slaidiņš (2000) un Ēvalds Kronītis (2001).

¹ Referāts Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas sanāksmē 2002. gada 12. novembrī Latvijas Universitātes Vēstures zālē.

LZVA vadītāju skaitā ir akad. J. Stradiņš (prezidents), viņa vietnieki – *Dr. ing. J. Klētnieks*, prof. J. Štrauhmanis, *Dr. ing. S. Timšāns*, akadēmiķis A. Vīksna, sekretārs – *Dr. ing. I. Grosvalds*. Asociācija darbojas vienotās Baltijas Zinātņu vēstures un filozofijas asociācijas ietvaros (tās pašreizējais prezidents kopš 2001. g. janvāra ir prof. J. Stradiņš, viceprezidenti – prof. J. A. Krikštopaitis un Igaunijas ZA loceklis K. Silivaskis, Baltijas medicīnas asociācijas prezidents – Medicīnas vēstures muzeja direktors, LZA goda doktors K. Ē. Arons). Dr. K. Ē. Arons ir Latvijas un Baltijas Medicīnas vēstures asociācijas prezidents kopš 2000. gada (asociācijas sekretāre ir doktorante M. Anže). Pārskata posmā par LZVA goda biedriem ievēlēti S. Timšāns, J. Klētnieks, A. Anteins (visi 2001), pirms tam par tādiem jau bija ievēlēti T. Vilciņš un I. Grosvalds. Bez dabzinātniekiem, mediķiem, inženierzinātniekiem, lauksaimniecības zinātniekiem Latvijas zinātnes un tehnoloģijas vēstures problēmas pēti arī profesionāli vēsturnieki, humanitāro un sociālo zinātņu pārstāvji, amatierzinātnieki un novadpētnieki, kas gk. darbojas ārpus LZVA ietvariem.

2000. – 2002. g. laikā Latvijā sarīkoti vairāk nekā 30 plašāki zinātniski pasākumi, kas vai nu veltīti speciāli zinātņu vēsturei, vai kuru ietvaros ir darbojušās zinātņu vēstures sekcijas. Te vispirms izceļams II Pasaules latviešu zinātnieku kongress 2001. g. 14.–15. augustā, kura plenārsēdē nolasīta J. Stradiņa lekcija par zinātni Rīgā 800 gados, J. Ekmaņa un J. Kristapsona lekcija par Latvijas zinātni 1991. –2001. g. Kongresa ietvaros profesoru M. Baltiņa un A. Vīksnas vadībā bija izveidota zinātnes un tehnikas vēstures sekcija ar daudzpusīgu programmu (20 referentu – I. Grosvalds, I. Meirovics, J. Zaķis, J. Jansons, A. Lūsis, V. Gavars, I. Henriņa, J. Dambītis, U. Alksnis, E. Vimba, M. Baltiņš, A. Vīksna, A. Zalsters, J. Klētnieks, Dz. Cēbere, I. Ondzule u.c.). Rīgas 800 gadiem veltīts žurnāls *LZA Vēstis* A daļas 2001. g. Nr.3/4, kura tematika lielā mērā saistās ar zinātņu vēsturi.

Zinātņu vēstures sekcijas darbojušās Rīgas Tehniskās universitātes (41.–43.) starptautiskajās konferencēs (2000., 2001., 2002. g. oktobrī), tāpat Latvijas Universitātes tradicionālajās janvāra – februāra zinātniskajās konferencēs (2001. g. 23. janvārī, 2002. g. 28.–29. janvārī).

Academia Petrina 225 gadu dibināšanas atcerei 2000. g. 19. oktobrī Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs un Latvijas Zinātņu akadēmija sarīkoja zinātnisku konferenci – LZA izbraukuma sēdi Jelgavā. Arī starptautiskajā konferencē “Kurzemes un Zemgales hercogiste – pētniecībā sasniegtais un perspektīvas” (2000. g. 1.–2. jūnijā Ventspilī) citu skaitā nolasīts J. Stradiņa zinātniski vēsturiska satura referāts par zinātnes agrīnajiem soļiem Kurzemē (līdz *Academia Petrina* dibināšanai) un E. Zalstera referāts par hercoga Jēkaba Ventspilī būvētajiem kuģiem. 2000. g. nogalē tika sarīkota starptautiska konference par latviešu grāmatniecības vēsturi (1525–2000) ar J. Stradiņa ievadlekciju “Latvijas intelektuālā vēsture 16. gadsimtā”.

Vērienīgā starptautiskā konferencē Melngalvju namā Rīgā (2002. g. 19.–21. septembrī) “Industriālais mantojums modernajā pilsētvidē” tika prezentēts lielāks

skaits referātu, kas saistījās ar zinātnes un tehnikas pieminekļiem Latvijā (I. Grosvalds, J. Klētnieks, J. Štrauhmanis, J. Stradiņš u.c.). Konferenci noorganizēja A. Biedriņš, kas ar šo problēmu nodarbojas jau vairāk nekā 20 gadu un 2001.g. dibinājis Industriālā mantojuma fondu. Konference pieklāvās Eiropas kultūras mantojuma dienām Latvijā (2002.g. 14.–15. septembrī), kuras pirmoreiz bija veltītas tieši industriālajam mantojumam. Attiecīgi vērienīgi pasākumi notika Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, Jelgavā, Jūrmalā, kā arī Aizkraukles, Alūksnes, Balvu, Bauskas, Cēsu, Daugavpils, Dobeles, Gulbenes, Jēkabpils, Krāslavas, Kuldīgas, Liepājas, Tukuma, Valkas, Valmieras, Ventspils, Limbažu, Ludzas, Madonas, Ogres, Preiļu, Rīgas, Rēzeknes, Saldus un Talsu rajonā, bet pašu Eiropas dienu svinīgā atklāšana – Baltezersa sūkņu stacijā, kas arī uzskatāma par ievērojamu 20.gs. sākuma industriālā mantojuma pieminekli. Industriālā mantojuma, zinātnes un tehnikas pieminekļu izpēti un ieviešanu apritē lielā mērā atbalsta Zviedrijas (Norčēpingas un Stokholmas tehnikas vēsturnieki), konferencē piedalījās izcili šīs jomas pārstāvji – profesore Marija Nisere, Stokholmas Domes priekšsēdētājs Aksels Venerbloms, Norčēpingas pilsētas muzeja direktore Eva Bergdāle, Somijas, Polijas, Norvēģijas, Lietuvas pārstāvji.

Pieminami arī Latvijas zinātnes klasiķiem veltīti lasījumi, no kuriem daži izvērtās par nelielām zinātnu vēstures konferencēm (akad. L. Liepiņas 110 gadu dzimšanas dienas lasījumi – 2001.g. 3. aprīlī; akad. Alfr. Ieviņa piemiņas lasījumi, veltīti *Latvijas Ķīmijas žurnāla* 40 gadiem, 2001.g. 12. decembrī). Atzīmējami akad. G. Vanaga piemiņas lasījumi (2001.g. 16. maijā), arhitektūras profesora O. Tīlmaņa radošā mantojuma izvērtējuma sesija (2000.g. 15. septembrī) sakarā ar profesora simtgadi, fiziķa prof. Reinharda Siksnas 100 gadu jubilejas lasījumi (2001.g. 27. oktobrī), Paula Stradiņa 38. un 39. piemiņas lasījumi (2000.g. 2. martā, J. Salaka referāts par mecenātismu Latvijas medicīnā, 2002.g. 24. janvārī – prof. J. Volkolakova referāts par sirds ķirurģijas attīstību Latvijā kopš 1969. gada; šī joma guvusi īpašu nozīmību sakarā ar Rīgā veikto pirmo sirds transplantāciju 2002. gada 10. aprīlī, prof. Romans Lācis, kurš par šo veikumu saņēmis LZA goda doktora grādu un Ministru kabineta balvu – problēma atspoguļota arī medicīnas vēstures aspektā vairākos referātos). Augstākās medicīnas izglītības celmlauža ģenerāļa Pētera Sniķera 125 gadu jubilejai veltīta starptautiska konference notika LU 2000.g. 8. decembrī (referenti – prof. J. Stradiņš, Dr. K.Ē. Arons) līdz ar militārmedicīnai veltītu sesiju (sakarā ar Latvijas pārstāvju piedalīšanos militārajās akcijās Bosnijā un Kosovā). Tradicionāli kļūst Paula Valdena starptautiskie simpoziji organiskajā ķīmijā - Latvijas Ķīmijas biedrības organizētais 2. Valdena simpozījs notika a/s *Grindeks* zālē (2001.g. 1.-2. oktobrī) un bija veltīts Rīgas 800 gadiem, tajā noklausījās J. Stradiņa vēsturiska rakstura lekciju par V. Ostvalda un P. Valdena darbību Rīgā 19./20.gs. mijā, P. Valdena medaļu ieguvēju akad. E. Gudrinieces un O. Neilanda, kā arī prominentu ASV, Vācijas, Dānijas, Spānijas pētnieku un jauno Baltijas valstu studentu zinātnieku aktuālām organiskās ķīmijas problēmām veltītus referātus (referātu teksti publicēti *Latvijas Ķīmijas žurnālā*, 2002.g. Nr.1.).

Zinātņu vēstures jautājumi vairāk vai mazāk skarti arī daudzās citās konferencēs, vai konferencēs ārpus Latvijas, kur piedalījušies Latvijas zinātņu vēsturnieki, piem., starptautiskā konferencē "Muzeji 21. gadsimtā: misija un ekonomiskie modeļi" (Tukums, 2001.g. janvārī), starptautiskajā dzintara pētnieku konferencē (Talsi, 2001.g. jūnijs), II Sēlijas kongresā (Ilūkste – Nereta, 2001.g. 17.–20. oktobrī), tāpat 8. Baltijas intelektuālās sadarbības konferencē Tallinā 2001.g. jūnijā Igaunijas prezidenta L. Meri protektorātā, kas lielā mērā bija veltīta Baltijas un Ziemeļvalstu sadarbībai zinātnē un zinātnes attīstībai mazajās valstīs (no Latvijas – akad. J. Ekmaņa un J. Stradiņa, P. Bankovska, A. Tabuna referāti; iznācis rakstu krājums angļu valodā 144 lpp.; LZA 2001.g. izdevusi arī iepriekšējās, Rīgā notikušās 7. Baltijas intelektuālās sadarbības konferences materiālu krājumu kā Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmijas anālu īpašu laidieni, Vol. 30, Nr. 10, "Towards a Baltic Europa").

Regulāri notiek J. Endzelīna piemiņai veltītas konferences februārī un Kr. Barona konferences oktobrī. Pēdējā Kr. Barona dienu konference "Dainu skapis vēsturiskos tekstos un kultūras kontekstos" (2002.g. 30. oktobrī) bija veltīta šī ievērojamā kultūras pieminekļa vēsturei; 2001.g. Dainu skapis oficiāli iekļauts UNESCO Pasaules atmiņas reģistrā, sakarā ar ko UNESCO ģenerāldirektors K. Macūra un LZA prezidents J. Stradiņš atklāja šim notikumam veltītu piemiņas plāksni LZA Augstceltnē, kur Dainu skapis atrodas kopš 1963. gada. Izcila Latvijas izcelsmes terminologa un interlingvīsta Ernesta Drēzena (1895–1937) piemiņai veltīta bija Rīgā sanākusī 2. Drēzena starptautiskā terminoloģijas konference (2002.g. 21.–25. oktobrī), kur aktualizētas arī šī nozares piemirstā pioniera – liepājnieka idejas.

Grūti jau uzskaitīt visus izdevumus, kas veltīti zinātņu vēsturei. Atzīmējams R. Baltakmeņa monumentālais darbs "*Latvietis un viņa zirgs*" (Rīga: Valters un Rapa, 2000), mūžībā aizgājušā J. Zemzara klasiskā pētījuma "*Rīgas paraugmēru vēsture*" atkārtots izdevums (Rīga: LKF, 2002. – 128 lpp.), L. Dumpes grāmata "*Alus tradīcijas Latvijā*" (Rīga: LVIA, 2001. – 206 lpp.), J. Raipuļa ilgus gados veidotā grāmata "*Jānis Lūsis ģenētikas atklājumu un pretrunu virpulī*" (Rīga, Vērmanparks, 2001. – 265 lpp.), LZA goda locekļa J. Ločmeļa vērtīgās grāmatas "*Telekomunikāciju vēsture*" (I un II, 2000, 2002, attiecīgi 406 un 472 lpp.), "*Telekomunikāciju speciālisti II*" (Rīga, 2001), "*VEF – mans liktenis, mans mūžs*" (Rīga, 2000. – 94 lpp.), I. Grosvalda, U. Alkšņa, A. Rupļa un I. Meirovica brošūra "*Ķīmiķi Rīgas Politehnikumā un Rīgas Politehniskā institūtā*" (Rīga, 2001. – 92 lpp.), akad. A. Vīksnas sacerētās vai viņa zinātniskā redakcijā tapušās grāmatas "*Stradiņa slimnīca: Rakstu vainags deviņdesmitgadē*" (Rīga, 2000. – 363 lpp.), "*Rīgas I. slimnīca*" (Rīgā, 2001. – 192 lpp.), kā arī grāmata par ārstu J. Prombergu, L. Taures vērtīgais kopojums "*Akadēmiķis Edgars Imants Siliņš mūsu atmiņās*" (Rīga: Akad. Bibl., 2002. – 366 lpp.), ļoti interesantā un vērtīgā Salaspils Atomreaktora galvenā inženiera V. Gavara grāmata "*Blakus dalītam kodolam*" (Rīga: Zinātne, 2000. – 311 lpp.) – par kodolreaktora tapšanu un bojāeju Latvijā 20.gs. beigās. 2000.g. iznākusi arī grāmata "*Kristaps Keggi – intervijas*" (2002).

Pedagoģijas zinātņu vēsturei veltītas grāmatas: A. Staris, V. Ūsiņš, L. Žuka "Skolas un izglītība Latvijā" (1900-1920) (Rīga: RaKa, 2000. – 155 lpp.), A. Staris "Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1941. gadam" (Rīga: Lielvārds, 2000. – 208 lpp.), A. Staris un V. Ūsiņš "Izglītība un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā" (Rīga: Zinātne, 2000. – 308 lpp.). Zinātņu vēstures jomai piesienas arī akad. J. Krastiņa grāmata "Rīgas arhitektūras meistari: 1850–1940" (Rīga: Jumava, 2002. – 360 lpp.), J. Krastiņa un E. Mucenieka grāmata "Rīgas Latviešu biedrība" (Rīga: Madris, 2002) u.c., kā arī E. Lejnieka, O. Spārīša grāmatas u.c. Atzīmējama A. Biedriņa un E. Liepiņa vērtīgā grāmata "Latvijas industriālā mantojuma ceļvedis" (Rīga, 2002. – 107 lpp.).

Zinātņu vēsture guvusi atspoguļojumu arī lielajos apkopojumos darbos par Latvijas vispārējo vēsturi. J. Stradiņš devis plašu apskatu par Latvijas augstākās izglītības un zinātnes vēsturi akad. J. Bērziņa redakcijā iznākušajā grāmatā "Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres" (Rīga: LVIA, 2000. – 576 lpp.), akad. V. Bērziņa redakcijā iznākušajā grāmatā "20. gadsimta Latvijas vēsture" (I sēj. Rīga, LVIA, 2000, 869 lpp.; II sēj. – sagatavošanā). Plašu apskatu par zinātnes un augstskolu aizsākumiem Rīgā līdz 19.g.s. pirmajai pusei (110 lpp.) sniedzis J. Stradiņš krājumā "Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē. 3. sēj." (Rīga, LVIA, 2001, kopā ar Dz. Cēberi), bet par zinātnes aizsākumiem Kurzemes hercogistē (līdz 1775) – krājumā "Acta Historica Vindaviensia" I sēj. (Rīga, 2001. – 123.-138. lpp.). Sagatavota arī 120 lpp. liela apcere par zinātnes un augstākās izglītības attīstību Latvijas neatkarības laika posmā (1918-1940). Viss tas varētu kļūt par bāzi J. Stradiņa plašākai grāmatai "Augstskolas un zinātne Latvijā laiku gaitā", kas pamazām top ar austrumieša J. Sadovska fonda atbalstu. Grāmata varētu aptvert šo nozaru attīstības vadlīnijas laika posmā no Livonijas valsts sākuma līdz 1990. gadam. Par 1991.–2001.g. īstenoto darbu ciklu "Pētījumi un vērtējumi Latvijas (Rīgas) zinātņu un kultūras vēsturē" (aptver 12 grāmatas un 100 zinātniskos rakstus Latvijas un ārvalstu izdevumos) J. Stradiņš 2001.g. apbalvots ar Latvijas Republikas Ministru kabineta balvu.

Sakarā ar Rīgas Tehniskās universitātes 140 gadadienu klajā nākusi "Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā, 1. daļa. Rīgas Politehnikums, Rīgas Politehniskais institūts 1862–1919" (Rīga: RTU, 2002. – 295 lpp.; autori un sastādītāji: I. Knēts, J. Stradiņš, J. Briedis, I. Grosvalds, H. Guļevskis, J. Klētnieks, U. Alksnis, J. Krastiņš, I. Straziņš, S. Pijola, A. Zigmunde); tas ir daudzu gadu darba rezultāts, kura sākumi iesniedzas vēl pirms 1987 gada, kad atzīmēja Rīgas Politehniskā institūta 125 gadadienu. Pašreiz sācies darbs pie II sējuma veidošanas, kas aptvertu laika posmu no 1919. līdz 1958. gadam, kad tehniskās fakultātes darbojās LU ietvaros, līdz RPI atjaunošanai.

Ar gandarījumu jāatzīmē, ka pēc 1992. gada, kad iznāca *Acta Historica Scientiarum Baltica* pēdējais (9.) laidienis, Latvijā atkal top zinātnes vēsturei veltīti īpaši izlaidumi, tiesa, gan citā veidolā – kā LU un RTU zinātnisko rakstu sēriju speciāli izlaidumi, proti, LU Raksti Nr. 639 (Zinātņu vēsture un muzejniecība), 2001, 306

lpp. un RTU Zinātniski raksti, Humanitārās un sociālās zinātnes, 8. sēr., Zinātņu un augstskolu vēsture (Rīga, 2002. – 122 lpp.). Turpina iznākt starptautisku ievēribu guvušais *Acta Medico – Historica Rigensia*, V laidniens 2000. gadā un VI laidniens iespēšanā, iznāks līdz gada beigām). Rakstus par zinātņu vēsturi tradicionāli turpina publicēt *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis* (A un B sērija), *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, *Latvijas vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, *Latvijas Ķīmijas Žurnāls*, *Latvijas Vēstnesis* (pateicoties redaktora O. Gerta labvēlīgai attieksmei pret zinātni, pa ko viņš 2001.g. saņēmis Grindeļa medaļu), *Tehnikas Apskats* (2000 – 2001. – Nr. 136. – 139./140.), vairāk populārā aspektā – *Zvaigžņotā Debess*, *Universitātes, Akadēmiskā Dzīve, Terra*, arī *Zinātnes Vēstnesis*, *Jaunais Inženieris*, *Universitātes Avīze*, *Dabas un vēstures kalendārs*, V. Anciša *Senču kalendārs* u.c.

Populārzinātniski raksti par zinātņu vēsturi parādās regulāri krājumos “*Tava labākā grāmata par Latviju*” (3.-7. grāmata, Rīga: Aplis, 2000 – 2001.). Latvijas Zinātņu akadēmija (sastādītāja – H. Grinberga) izdevusi krājumus “*Millenium. Skats uz Latviju*” (I un II; Rīga, 1999 – 2000, 342 lpp., 357 lpp.) un “*Skats uz Rīgu – 800*” (Rīga, 2001), kas aprakstu un interviju veidā ļauj lielā mērā izsekot zinātnes situācijai un zinātnieku sasniegumiem Latvijā un Rīgā gadutūkstošu mijā un Rīgas 800 gadu jubilejā. Ar plašu kultūrvēsturisku nozīmi izceļas arī O. Zandera grāmata “*Senās Rīgas grāmatniecība un kultūra Hanzas pilsētu kopsakarā (13.–17.gs.)*” (Rīga: Zinātne, 2000. – 395 lpp.), kas atzīta par 2000. gada skaistāko grāmatu; O. Zanderam piešķirts LZA goda doktora grāds. Ir iznācis unikālo Johana Kristofa Broces “*Zīmējumu un aprakstu*” 3. sējums (“Latvijas mazās pilsētas un lauki”. – Rīga: Zinātne, 2002. – 494 lpp.), sagatavots ceturtais un tiek strādāts arī pie nākamajiem sējumiem, iecerēs veidā ir arī Lielvidzemes lgaunijas daļai veltītais Broces sējums. Cerams, ka līdz 2002.g. beigām iznāks arī “*Latvijas enciklopēdijas*” I. sējums H. Jubela redakcijā, kur ievietoti materiāli arī par Latvijas zinātni un zinātniekiem laika gaitā. Šī joma skarta arī Dr. Pētera Apiņa patiešām unikālajā albumā “*Latvija – zeme, tauta, valsts*” (Rīga: Nacionālais Medicīnas apgāds, 2000. – 383 lpp.; P. Apinis arī saņēmis Grindeļa medaļu 2001. gadā). Arī Visvaldis Lācis savā “*Latviešu tautas un zemes vēsturē*”, II d. (Rīga, 2002) pietiekamu vērību veltījis zinātnei Latvijā 20.gs., ko nevar sacīt par citiem vispārējai Latvijas vēsturei veltītajiem izdevumiem.

Turpināts izdot arī dokumentālā ziņā vērtīgās ievērojamāko zinātnieku biobibliogrāfijas. Kopš 2000.gada tādas klajā nākušas fiziķim akad. P. Prokofjevam, ķīmiķiem T. Milleram un E. Lukevicam, mediķim I. Lazovskim, tautsaimniekam N. Balabkinam, valodniecei V. Skujiņai, daudziem vēstures pētniecības klasiķiem (E. Dunsdorfs, R. Denisova) u.c. Akadēmiķa A. Caunes bibliogrāfija iekļauta viņam veltītā rakstu krājumā “*Civitas et castrum ad mare Balticum*” (Rīga: LVIA, 2002). No zinātņu vēstures viedokļa īpaši jāatzīmē akadēmiķa Arņa Vīksnas Biobibliogrāfiskais rādītājs (Rīga, 2002), kas aptver 2896 references.

Zinātniecības jomā atzīmējama I. Dagītes, J. Kristapsona un H. Martinsones kopdarbība – grāmata “*Baltic R&D Systems in Transition*”, kas iznāca Sēdertornas (Zviedrijā) profesora St. Berglunda redakcijā (Sēdertornas augstskolas rakstos) un

kuras prezentācija notika Stokholmā 2000. g. decembrī. Tajās iezīmēts kopīgais un atšķirīgais zinātnes transformācijā Igaunijā, Latvijā un Lietuvā 1990.–2000. g. Autori gatavo fundamentālu grāmatu par šo tēmu. J. Kristapsons daudz nodarbojies arī ar datu bāzes vākšanu par Latvijas zinātniekiem un izgudrotājiem, kopēja Baltijas projekta ietvaros izveidojis Interneta lapu angļu valodā par zinātni Latvijā, pētījis inovāciju politiku Latvijā (kopā ar M. Behmani, A. Ādamsoni, Ē. Tjuņinu). Latvijas institūtam interneta mājaslapu par augstākās izglītības un zinātnes vēsturi Latvijā devuši R. Ceruzis un J. Stradiņš (2002).

No plaša mēroga pasākumiem, kuros aktīvi līdzdarbojušies arī Latvijas zinātņu vēsturnieki, izceļami Rīgas 800 gadei veltītie pasākumi 2001. gadā un Rīgas Tehniskajai universitātei veltītie pasākumi 2002. g. Rīgas jubilejas ietvaros organizēts jau minētais II Pasaules latviešu zinātnieku kongress (14.–15. augustā 2001; kongresa Interneta lapu veidojis J. Kristapsons); 21. Starptautiskā Hanzas dienu konference 2001. g. jūnijā (kurā citu starpā nolasīts referāts par Rīgas multinationālo zinātnieku sabiedrību), Starptautiskā konference “Rīgas un Baltijas telpa vēsturē” (2001. g. 11.–13. septembrī), Zinātņu akadēmijas pilnsapulce (2001. g. 26. aprīlī, ar LZA Lielās medaļas laureāta A. Caunes, arheoloģijas profesores I. Oses referātiem par Rīgas vēsturi un LZA prezidenta ievadreferātu). Par godu jubilejai izdotas daudzu arhitektūras un mākslas vēsturnieku grāmatas, jau pieminētā grāmata “*Skats uz Rīgu – 800*”. Šis vēsturiskais notikums atbalsojies arī 20. Baltijas zinātņu vēstures konferencē Tartu, 2. Valdena simpozijā, RTU 42. starptautiskajā konferencē u.c. pasākumos, Medicīnas vēstures muzejā ar izstādi “*Medicīna Rīgā 800 gados*”. Jubilejai par godu ar publiskās akciju sabiedrības *Grindeks* un tās padomes priekšsēdētāja V. Jākobsona gādību izveidots un 2001. g. 14. augustā pie Vērmanes dārza atklāts piemineklis fizikālās ķīmijas pamatlicējam Vilhelmam Ostvaldam, vienīgajam Nobela prēmijas laureātam no Rīgas (autors – tēlnieks A. Vārpa). Pieminekļa atklāšanā piedalījās Valsts prezidente V. Vīķe-Freiberga, VFR vēstnieks E. Herolds, V. Ostvalda mazmeita G. Brauere (kura pati saņēma Grindeļa medaļu); notikums atspoguļots arī Vācijā. Kā Zinātņu akadēmijas velte Rīgas jubilejai tiek uzlūkots arī pašajā krājumā “*Senā Rīga: III*” publicētais pētījums par augstākās izglītības un zinātnes aizsākumiem Rīgā – šis posms pētījumos par vietējās zinātnes vēsturi iepriekš nav ticis sistemātiski apcerēts un pētījumu gaitā atklāti vēstures literatūrā agrāk neminēti fakti, piemēram, par jezuītu mēģinājumu dibināt Rīgā katolisku universitāti 1583. gadā u.c. Īstenots arī projekts “800 slaveni rīdzinieki”, kura ietvaros jubilejas kulminācijas dienās organizēta konference “Rīgas vīzijas” (organizators – LZA kor. loc. O. Spārītis). J. Stradiņš saņēmis aģentūras *Rīga – 800* ģenerāldirektores I. Rībenas pateicības rakstu par līdzdalību pilsētas jubilejas organizēšanā.

Rīgas Tehniskās universitātes 140 gadu jubileja lielā mērā organizēta, pateicoties rektora akad. I. Knēta ierosmēm un atbalstam. Sakarā ar jubileju Lielajos kapos uzstādītas vai atjaunotas piemiņas zīmes vecā Rīgas Politehnikuma dibinātājiem un mācītspēkiem (pirmajam direktoram prof. A. Naukam, prof. A. Līventalam,

prof. G. Kizerickim, prof. A. Besāram, prof. K. Lovisam, prof. G. Hilbigam). Jubilejas sarīkojumā Rīgas Latviešu biedrībā akadēmisko saimi uzrunāja Valsts prezidente, piedalījās daudzu ārzemju tehnisko augstskolu rektori. Izkopjot tradīcijas, tika atjaunots goda biedra nosaukums, ko piešķīra līdz 1918. gadam; jubilejas reizē nosaukumu piešķīra Šveices Federālās Tehniskās augstskolas rektoram K. Ostervalderam (pirms tam, 2000.g., to piešķīra LZA prezidentam J. Stradiņam). RTU *Dr.h.c.* diplomu saņēma Stokholmas Karaliskās tehniskās augstskolas rektors prof. A. Flodstrēms un LZA viceprezidents J. Ekmanis.

Arī Latvijas Universitātē šajā laikā turpinājusies tradīciju izkopšana – paplašināts LU muzejs, izveidotas jaunas ekspozīcijas (I. Ondzule), izveidota LU Vēstures zāle (kurā notiek daudzi zinātniski vēsturiski pasākumi), kopš 2001. gada atjaunota K. Morberga stipendijas piešķiršana (sakarā ar ko atdzīvojusies interese par zinātņu mecenātismu un 2002.g. atkārtoti izdota, ar papildinājumiem, akadēmiķa A. Krūmiņa grāmata par Morbergu).

Ievērojama vieta zinātņu vēsturei un zinātnes tradīciju iedzīvināšanai tiek veltīta arī Latvijas Zinātņu akadēmijā, sakarā ar ko Senāta loceklis E. Grēns pat sarkastiski izteica cerību, ka nākotnē Latvijā nebūšot tikai viena [zinātnes] nozare – zinātņu vēsture. Taču pārveidotajos LZA Statūtos (2002) formulēto LZA darbības mērķu skaitā minēta arī zinātņu vēstures un zinātniecības pētījumu veicināšana, nodrošinot zinātnisko tradīciju saglabāšanu un izkopšanu. Aizvadītajā laikā LZA goda doktora nosaukums piešķirts 2 Latvijas izgudrotājiem un tehniskās domas pārstāvjiem – pasaulē mazākā fotoaparāta “Minox” izgudrotājam V. Capam (2001) un plastmasas (galalīta) ražošanas izveidotājam neatkarīgās Latvijas laikā A. Jirgensonam (2002), sakarā ar ko aktualizēta interese par šiem ievērojamiem, tagad jau ļoti cienījamu vecumu (virs 95) sasniegušajiem Latvijas metuzāļiem; par V. Capu iznāks fotovēsturnieka P. Korsaka grāmata, par A. Jirgensonu paredzēts publicēt viņa atmiņas (ar komentāriem). 2001.g. par LZA akadēmiķi ievēlēts medicīnas vēsturnieks A. Vīksna. Arī LZVA darbojas pie LZA. LZA Senāta zāli pēc remonta rotā pirmo izcilāko akadēmiķu (J. Endzeliņa, L. Liepiņas) U. Zemzara gleznoti portreti, pagaidām tur eksponēts arī prof. J.R. Tilberga veidots akad. P. Stradiņa portrets.

LZA ir iedibinājusi un piešķir ievērojamāko Latvijas zinātnieku un kultūras darbinieku vārdos nosauktas balvas. Bez jau agrāk iedibinātajām piešķiramajām balvām 2000.-2002.g. pirmoreiz piešķirta E. Āriņa balva datorzinātnēs, Arv. Kalniņa balva mežkopībā un koksnes ķīmijā, kā arī T. Vilciņa balva socioloģijā, kura nosaukta par godu mūsu kolēģim zinātņu vēsturniekam un sociologam prof. T. Vilciņam. Pirmā T. Vilciņa balvas laureāte ir viņa skolniece *Dr.* B. Zepa (2002). Pagaidām vēl nav piešķirtas P. Bola un M. Skujenieka balvas un jaundibinātā K. Poča stipendija. No šīm balvām Paula Stradiņa balva medicīnas vēsturē piešķirta J. Salakam (par Baltijas medicīnas vēstures 18.gs. – 19.gs. izpēti un muzeja sekmīgu akreditāciju) un V. Kalnbērzam (2001) par izcilu ieguldījumu medicīnā un tās vēstures dokumentēšanā (sadarbība ar Medicīnas vēstures muzeju, kā arī sava

personiskā muzeja izveidošana). Diemžēl LZA P. Lejiņa balva nav piešķirta R. Baltakmeņa pētījumam par zirgu Latvijā. LZA dibinājusi arī daudzas balvas kopā ar firmām, no kurām LZA un SIA *Lattelekom* balvu 2002.g. saņēmis prof. J. Ločmelis par pētījumiem telekomunikāciju vēstures jomā un *Lattelekom* muzeja izveidošanu.

Vārdbalvas ir iedibinātas arī Latvijas Lauksaimniecības universitātē (J. Apsīša, J. Berga, A. Ņikonova, V. Skārda, E. Ostvalda, L. Kundziņa, J. Āboliņa u.c.) un jaunajā Rīgas Stradiņa Universitātē (K. Rudziša, J. Prīmaņa un M. Zīles balva; 2002.g. Rudziša balva pasniegta LZA goda loceklim N. Skujam). Starp citu, 2002.g. 13. jūnijā Latvijas Republikas Saeima beidzot apstiprinājusi Latvijas Medicīnas akadēmijas Rīgas Stradiņa Universitātes satversmi un nosaukumu, kas savā ziņā arī ir vietējo zinātnieku piemiņas saglabāšanas pasākums, tāpat kā arī medaļu un vārdbalvu piešķiršana.

Turpinās arī pirmā latviešu izcelsmes dabzinātnieka, farmaceita un ārsta Dāvida Hieronīma Grindeļa medaļu piešķiršana, ko firma *Grindeks* sāka kopš 1995. gada. Ik gadus tas notiek 9. oktobrī, kas kļuvis par "Grindeļa dienu", farmaceitu un blakuszinātņu svētkiem, kad medaļu pasniegšanu pavada svinīgs sarīkojums un akadēmiska lekcija. 2001.g. 9. oktobrī sakarā ar Rīgas 800 gadu jubileju un D.H. Grindeļa 225 gadiem akadēmiskā lekcija bija veltīta zinātniski vēsturiskai tēmai ("Zinātne Rīgā Grindeļa un Broces laikos" - J. Stradiņš). Līdz šim Grindeļa medaļu saņēmuši 80 cilvēki, kuri 2000.g. nodibinājuši Grindeļa brālību (pašreiz 55 dalībnieki; prezidents – J. Stradiņš, sekretāre G. Jēkabsons), kura rīko diskusijas par augstāko medicīnisko izglītību, aptieku vēsturi Latvijā, analītiskām metodēm u. tml.

2002.g. oktobrī Rīgu apmeklēja prominenta Igaunijas, gk. Tartu universitātes, zinātnieku grupa sakarā ar universitātes atjaunošanas 200 gadu jubileju (1802-2002). Zinātnieki īpaši interesējās par pirmā universitātes rektora G.F. Parrota darbošanos Rīgā (1795-1801) un viņa draugu D.H. Grindeli, kas arī bija Tartu (Tērbatas) universitātes rektors 1810.-1812.g., uzņēma par viņiem videofilmu. Zinātņu akadēmijā notika Tartu universitātes jubilejas pasākums (J. Stradiņa un H. Tanklera referāti), pieņēma zināšanai, ka 14. decembris Tartu ik gadus tiks atzīmēts kā "Parrota diena", kurā godinās arī D.H. Grindeli, šajā pasākumā piedalīties aicināti arī Latvijas zinātnieki. Savukārt 2002.g. pēc franču puses ierosmes Latvijas – Francijas divpusējās zinātniskās sadarbības programmai piešķirts nosaukums "Osmoze" – par godu osmozes pētījumiem, ko Rīgā 1801.g. veica G.F. Parrots (Ž. F. Parro).

Zinātņu vēstures loma Zinātņu akadēmijā, neaprobežojas tikai ar vārdbalvu iedibināšanu un izcilie zinātniekiem vai vietējām zinātnes tradīcijām veltītu saietu organizēšanu. Veidojot starptautisku sadarbību, tiek meklētas arī vēstures lielās kopsakarības un tradīciju saknes. Tā, aizvadītajos gados LZA bija gods noslēgt sadarbības līgumus ar divām visai senām un prominentām Eiropas zinātņu akadēmijām – 2000.g. ar 1603.g. dibināto un 1870.g. atjaunoto Itālijas t.s. Lūšu akadēmiju (*Accademia Nazionale dei Lincei*) un 2002.g. – ar 1700.g. dibināto

Prūsijas Zinātņu akadēmiju (tagad Berlīnes – Brandenburgas Zinātņu akadēmiju), turklāt abos gadījumos līguma noslēgšanu ļoti sekmēja zinātnes vēstures kopības apzināšanās. Arī ar Gruzijas un Baltkrievijas zinātņu akadēmiju veidojot sadarbību tika pieminētas tādas personības kā kādreizējais Rīgas Politehnikuma kurators 19.gs. P. Bagrationi vai Latvijas intelektuāli Rainis, V. Kņoriņš, O. Kedrovs – Zihmanis, P. Ģerke u.c. Vēl jo vairāk tas saistās ar sadarbību Vācijas virzienā. Somijas ZA gadagrāmatā 2000.g. iespiests J. Stradiņa raksts "*Science in Latvia – trends, topics, traditions*". Diemžēl pilnā mērā neīstenojās, vismaz zinātnes vēstures jomā un apkopojoša fundamentāla rakstu krājuma izdošanā, kopprojekts ar Zviedriju "Trīs kroņi un trīs zvaigznes" – tas guva citus akcentus. Spēcīgs zinātņu vēstures akcents toties bija Eiropas Zinātņu un mākslu Akadēmijas Feliksa balvas piešķiršanā 2001.g. septembrī. LZA devums zinātnes vēsturē iezīmējas "*Latvijas Zinātņu akadēmijas Gadagrāmatās*" (2000., 2001., 2002.g.).

Izcilu personību vizītes, kādām pieskaitāmas Dalai Lamas XIV vai UNESCO ģenerāldirektora K. Macūra vizīte (2001), arī pieder zinātņu vēsturei; šajā ziņā pieminamas krievu zinātnieku S. Averinceva (2000), A. Jakovļeva (2001), A. Zinovjeva (2001) un I. Šafereviča (videoierakstā; 2002), A. Toporova (2002), vācu profesoru J. Reiha (2002) un H.Švarca (2002),.. rīdzinieka kosmonauta A. Solovjova (2002) lekcijas Rīgā, norvēģu etnogrāfa T. Heijerdāla sakari ar Latviju. Šie ir daži, bet samērā spilgti piemēri, kā zinātņu vēsture ienāk šodienā, mūsdienu aktuālo zinātnes problēmu risinājumā.

Grūti sniegt pārskatu par devumu, ko darījis katrs no Zinātņu vēstures asociācijas biedriem, tas bez šaubām ir liels un daudzveidīgs. Ieskieču dažus kolēģu darbības pamatvirzienus, kas iemiesojušies publikācijās. Prof. M. Baltiņš, kas tagad ir arī LU Zinātnes un tehnikas muzeja direktors, pētījis medicīnisko (arī farmaceitu) profesiju nosaukumus un grādus gadsimtu gaitā, latviešu medicīniskās terminoloģijas attīstības tendences 20. un 30. gados un mūsu dienās. Prof. akadēmiķis Arnis Viksna pētījis LU Medicīnas fakultātes veidošanos, abu lielāko Rīgas slimnīcu, medicīnas muzeju, biedrību un profesionālu kongresu vēsturi un citas lietas. Asociētais profesors Juris Salaks sagatavojis plašu monogrāfiju par J.K. Loderu, kas drīz nāks klajā. Asociētais profesors LZA goda doktors Jēkabs Raipulis pētījis mendelisma vēsturi Latvijā un prof. J. Lūša devumu. Emeritētais bioloģijas doktors Edgars Vimba pētījis LU Bioloģijas fakultātes vēsturi, sēņu pētniecības un latvisko augu nosaukumu veidošanās principu vēsturi, Latvijas biologu biogrāfijas. LZA goda doktors Jūlijs Jākobsons turpinājis pētīt mikrobioloģijas vēsturi un LU Serumstacijas darbību. Jānis Ozols sastādījis Voldemāra fon Knīrima ciltskoku, izpētījis viņa dzīvi un darbību, tāpat agroķīmika prof. Georga Tomsa un pirmā LU Lauksaimniecības fakultātes dekāna J. Berga dzīves līkločus. Dr. S. Timšāns sadarbībā ar LLMZA prezidenti akadēmiķi B. Rivžu apzinājis materiālus par Latvijas Universitātes un Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas agrārzinātnieku un inženierzinātnieku devumu zinātnes attīstībā, piedalījies LLMZA jubilejas izdevuma (1992-2002) veidošanā, izvērsis plašu popularizatora darbību, orga-

nizējis Baltinavā konferenci par A. Ņikonova devumu zinātnē. Prof. Jānis Štrauhmanis, kurš pašlaik vada arī Latvijas Zinātnieku savienību, ir pētījis Rīgu kartēs un pirmo Kurzemes karti. Prof. Helmuts Guļevskis pētījis Rīgas Politehnikuma tapšanas priekšvēsturi. Ģeodēzijas docents Jānis Klētnieks apcerējis pirmās dabzinātņu publikācijas latviešu valodā, rakstījis par ģeodēzijas izglītības un zinātnes pamatlicēju profesoru Alvilu Buholcu. Īpaši populāra kļuvusi viņa līdzdalība kopā ar franču arheologiem veiktajā zinātniskajā ekspedīcijā Ēģiptē Karnakas tempļa 7. piona fotogrammetriskā uzmērīšanā, par ko organizēta interesanta izstāde LU Vēstures muzeja zālē 2002. g. 15. aprīlī ar rosinošu diskusiju. Taču vēl gribētu izcelt Dr. J. Klētnieka līdzdalību divos vienreizējos 2001. gada notikumos – vēsturiskā Latvijas ģeodēziskā sākumpunkta iezīmēšanā Rīgas Sv. Pētera baznīcā un 57° paralēles un 24° meridiāna krustpunkta iezīmēšanā Rīgā, Bulļu kāpās, ko veica Valsts Zemes dienests, Latvijas Zinātņu akadēmija un RTU *Aldara* 57° paralēles akcijas ietvaros. Ievērojams ir inženiera Eižena Zalstera veikums par senajiem Kurzemes un Rīgas kuģiem, Ventspils 17. gs. kuģu būvētavu vēsturi, 17. gs. vācu kuģubūvētāju Albrehtu Petersenu Kurzemē, kas balstīts uz arheoloģijas datiem un arhīvu dokumentiem autora interpretācijā.

LU Zinātņu un tehnikas vēstures muzeja vadītāja Irēna Ondzule izstrādāja un aizstāvēja projektu zāles "Latvijas Universitātes Vēstures muzeja ekspozīcija iekārtošana" (2000), iekārtoja šo ekspozīciju un būtiski izpētīja pašreizējo LU galveno ēku – vecāko augstskolu ēku Latvijā (*Latvijas Arhitektūra*. – 2000. – Nr. 6. – 50.-56. lpp.). Plašs ir fizikas un matemātikas vēstures speciālistu devums, kas aptver 42 publikācijas 3 gados. Pieminami netaisni prof. Induļa Strazdiņa, Ingrīdas Heniņas, Jāņa Jansona, Jāņa Dambīša raksti, kas būtībā no aizmiršanas izceļ daudzu ievērojamu, nenovērtētu vai noklusētu šo nozaru pārstāvju devumu (prof. Fr. Gulbis, E. Fogels, Arvīds Lūsis, Emanuels Grinbergs, Alfreds Meders, Reinhards Siksnis, Kārlis Zalts, Ludvīgs Jansons, Georgs Eņģelis, Jāzeps Čudars), izvērtēts arī mūžībā aizgājušo prof. Ilmāra Vītola un Induļa Strazdiņa devums, Frīdrih Gulbim atklāta piemiņas plāksne pie ēkas Kronvalda bulvārī 4. Jāzeps Ločmelis pēdējos gados devis 3 grāmatas, 7 brošūras, kuras pa daļai jau minēju agrāk, piedalījās arī grāmatas "*Latvijas radio 75*" veidošanā un Radio direktora (vēlāk ZA ilggadējā darbinieka) Jāņa Magonē darbības dokumentēšanā un Magonē fonda veidošanā. Kā allaž, bagāts bijis Dr. Ilgara Grosvalda un viņa līdzautoru devums – par Rīgas Politehnikā institūta vēsturi, par LU farmācijas institūta vēsturi, par modernās ķīmiskās rūpniecības sākumiem Latvijā, par LU farmācijas nodaļu un tās profesoriem, par Latvijas Universitāti kā latviešu nacionālās inteliģences veidotāju, par prof. Mārtiņu Prīmani. Protams, gan šajās publikācijās, gan neatlaidīgajā Ķīmijas muzeja veidošanas darbā viņš nav bijis viens, bet sadarbojies ar prof. Imantu Meirovicu, Uldi Alksni, Augustu Rupli. Savukārt sadarbībā ar Uldi Sedmali izpētīta derīgo izrakteņu izmantošanas vēsture.

Patīkami, ka plaši pētījumi risinājušies arī Daugavpils universitātē, kur Dr. Valda Ozoliņa pētījusi sievietes LU mācītspēku sastāvā, ķīmijas pedagogu personāla

tapšanu. Viņas kolēģis M. Gorskis pētījis ķīmijas mācīšanas attīstību Latvijā. Daudz pētījumu veikts par Latgales vēsturi Latgales institūta ietvaros, nākamgad Varakļānos organizē ievērojamā poļu mineraloga grāfa Mihala Borha 250 gadu jubilejai veltītu novadpētnieku konferenci.

Nozīmīgs pētniecības darbs zinātņu vēsturē ir bijis saistīts ar muzejiem. Starp citu, šogad notikušajā Baltijas valstu un Ziemeļvalstu zinātņu akadēmiju vadītāju konferencē tika uzsvērts, ka pētniecībai jāizvēršas ne tikai universitātēs un pētnieciskajos institūtos, bet arī muzejos, arhīvos, bibliotēkās; tā ir Ziemeļvalstu īpatnība un tā tam būtu jābūt arī Baltijā. Latvijas Zinātņu akadēmija š.g. 12. maijā parakstījusi ar Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeju līgumu – vienošanos par sadarbību un gada balvām.

Medicīnas vēstures muzejs jau izsenis kļuvis par vienu no medicīnas vēstures centriem, kas pamanīts arī starptautiskā mērogā. Regulāri notiek zinātniskas sesijas, tiek izdots rakstu krājums, kas iekļuvis Latvijas Zinātnes Padomes akceptēto izdevumu skaitā, muzejs iekļauts Starptautiskās medicīnas muzeju asociācijas aprītē (kongresi: Porto 2000., Parīzē 2002.g.). Darbojas RSU Medicīnas vēstures institūts asoc. prof. J. Salaka vadībā (viņš sagatavojis monogrāfiju par 18./19.gs. anatomu J.K. Loderu). 2000.g. muzejs sekmīgi izturējies valsts akreditāciju. Muzejā rīkotas netradicionālas izstādes, kas guvušas popularitāti sabiedrībā ("XY jeb Viss par vīrieti", "Viss par sievieti", "Bioloģiskais terors", "Piecas maņas", "Ārsta kafijas tase", "Dramatiskā medicīna" u.c.), vērienīga izstāde "Medicīna Rīgā 800 gados". Dažas izstādes tapušas kopā ar Utrehtas universitātes muzeju Nīderlandē.

Savukārt Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejā 2001.g. organizēta izstāde (kopā ar Herdera institūtu Marburgā), rekonstruējot Doma muzeja ekspozīcijas 19.gs. – kam ir liela zinātniski vēsturiska vērtība.

Aktivizējusies Latvijas Universitātes Zinātnes un tehnikas muzeja darbība, ir tālejoši nodomi izveidot LU ietvaros plašāku muzeju sistēmu. Ķīmijas vēstures muzejs turpina veikt grantu pētījumus, rīko interesantus gada kolokvijus (2001.g. kolokvijs bija veltīts šī muzeja 25 gadu pastāvēšanai). F. Candra muzejs Zaslaukā kļuvis par astronomijas vēstures muzeju. Par muzejiem Jelgavā un arī Latvijas novados šē sīkāk nerunāšu, vienīgi atzīmēšu, ka Ventspils muzejā kopš 2001.g. darbojas Rietumlatvijas vēstures komisija un sāk iznākt krājums "*Acta Historica Vindaviensis*", Diemžēl nepārdomātu privatizācijas likumu dēļ 2002.g. darbība jāpārtrauc vērtīgajam Mālpils meliorācijas muzejam, kura eksponātus daļēji pārvietos uz Talsiem (uz Lauksaimniecības tehnikas muzeju "Kalējos"). Sakarā ar Industriālā mantojuma fonda dibināšanu (2001), industriālam mantojumam veltīto Eiropas kultūras mantojuma dienu norisēm (2002) intensificējusies interese par šo jomu. Kā funkcionējošs tehnikas piemineklis darbojas Gulbenes – Alūksnes mazbānītis. Tiek domāts par vairāku vērtīgu industriālo ēku pielāgošanu mūsdienai vajadzībām, par Ventspils tuvumā esošā radioastronomiskā centra un radiote-

leskopa iekļaušanu arī tūrisma programmās, par militārtehnisko būvju saglabāšanu (Daugavpils un Daugavgrīvas cietokšņi, bij. PSRS raķešu palaišanas iekārtas u. tml.).

Gados pēc neatkarības atgūšanas turpinājās kultūras pieminekļu, arī zinātnieku pēdējo atdusas vietu vandaliska izpostīšana, vēl 2001.g. Lielajos kapos metālzagli atkārtoti iznīcināja Šveinfurta dzimtas skaisto sfinksu (simboliska piemiņas zīme arī Āfrikas pētniekam G. Šveinfurtam). Šis process turpinās, taču par laimi aizsācies arī pretējais pozitīvais process – piemiņas zīmju atjaunošana. Par Rīgas Politehnikuma profesoru piemiņas zīmēm runājām. Taču Lielajos kapos atjaunotas ir arī piemiņas zīmes LU rektoram prof. J. Rubertam, žurnālistam un kultūrvēsturniekam Āronu Matīsam, vācbaltiešu zinātniekiem G. Švēderam un K.R. Kupferam, krievu profesoram K. Arabažinam, daudziem citiem. Uzslavu pelna vēsturnieka O. Auna ierosme, kas ar šo lietu nodarbojas sistemātiski. 2002.g. 31. oktobrī uzstādīta piemiņas zīme latviešu tautas atmodas darbiniekiem, kuru piemiņas vietas svešumā iznīcinātas, piem., K. Biezbārdim, A. Spāģim, R. Tomsonam, folkloristam J. Sproģim, "Latvju Dainu" izdevējam H. Visendorfam, valodniekam E. Volteram u.c. Ar LZA līdzdalību notika trimdas zinātnieku prof. J. Labsvīra un prof. E. Dunsdorfa mirstīgo atlieku guldīšana Latvijas zemē (2002).

Starptautiskā plāksnē LZVA darbojās Baltijas asociācijas ietvaros, pārņemot tās prezidentūru 2001.g. janvārī Tartu, 20. Baltijas zinātņu vēstures konferences noslēgumā. Konferences darbā ar referātiem piedalījās 12 Latvijas zinātņu vēsturnieki, plenārlekciju nolasīja J. Stradiņš par tēmu "Rīgas un Tartu intelektuālā sadarbība 16.-19.gs.", kas uzlūkojama par veltījumu Rīgas 800 gadiem kādreizējā Lielvidzemes intelektuālajā galvaspilsētā. Ne Latvijas, ne Igaunijas pārstāvji diemžēl nepiedalījās 21. Starptautiskajā zinātņu vēstures kongresā Meksikā (2001.g. jūlijā), bet šīs valstis oficiāli tur pārstāvēja Baltijas asociācijas viceprezidents J.A. Krikštopaitis, kurš ar asociācijas prezidenta rakstisku pilnvarojumu piedalījās tur arī Starptautiskās Zinātņu vēstures un filozofijas apvienības ģenerālās asamblejas darbā un diskusijā ar Latīņamerikas un Austrumeiropas zinātnes, tehnoloģijas un izglītības pieredzi. Starplaikā triju Baltijas valstu zinātņu vēstures pārstāvji regulāri apmainījās ar informāciju, Igaunijas Zinātņu vēstures asociācija 2001.g. ievēlēja Dr. K.Ē. Aronu, akadēmiķus A. Vīksnu un J.Stradiņu par saviem goda biedriem. J. Stradiņš 2002.g. augustā apmeklēja Viļņu, Lietuvas ZA, tikās ar Lietuvas Zinātņu vēstures asociācijas prezidentu J.A.Krikštopaiti, kurš 2001.g. lietuviešu valodā izdevis T. Grothusa biogrāfiju (lielā mērā balstīdamies uz Latvijas zinātnes vēsturnieku materiāliem), Lietuvā turpinās T. Grothusa fonda darbība, Grothusa medaļu piešķiršana, 2002.g. veikta T. Grothusam veltīta zinātniska ekskursija pa Vāciju, Franciju, Itāliju, Latviju, Viļņā atklāta viesnīca *Grothus*. 2001.g. J.A. Krikštopaitis piedalījās Jelgavas *Academia Petrina* konferencē ar referātu par T. Grothusu.

2002.g. maijā J. Stradiņš apmeklēja Ķīnas Tautas republiku, kur cita starpā iepazinās gan ar senās Ķīnas tehnoloģijas un astronomijas muzejiem Pekinā un Nankinā

(t.s. Purpura observatorija), gan ar moderniem tehnoloģijas parkiem, tikās ar Ķīnas Nacionālās zinātņu akadēmijas vadītājiem. Ķīnas Zinātņu akadēmijas prezidentam prof. Lu Šonsjanam, kurš reizē ir arī Ķīnas Zinātņu un tehnoloģijas vēstures asociācijas priekšsēdētājs, tika pasniegts LZVA goda diploms. 2002.g. jūnijā J. Stradiņš kā pasaulē vecākās zinātņu akadēmijas – *Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina* – īstenais loceklis, piedalījās šīs akadēmijas 350 gadu jubilejas vērienīgajās svinībās Hallē, kur notika arī akadēmijas zinātņu un medicīnas vēstures sekcijas kopsapulce. Akadēmijai tika pasniegta Latvijas Zinātņu akadēmijas adrese, bet tās loceklim prof. H. Grosam (kas ir viens no pretvēža preparāta “florafūrs” idejas autoriem) tika pasniegts LZA Atzinības raksts. Turpinās sadarbība ar Vilhelma Ostvalda biedrību un V. Ostvalda pētniecisko centru Grosbotenē, kura direktors K. Hanzelis 2001.g. apmeklēja Rīgu; 2003.g. septembrī J. Stradiņš aicinājis ar plenārlēkciju uz V. Ostvalda 150 gadu jubilejai veltītu konferenci Leipcigā.

2002.g. Maskavā tika pabeigta J. Siverina sastādītās 4 sējumu Krievijas un PSRS ķīmiķu biogrāfiskās vārdnīcas izdošana, kurā ievietotas arī daudzu Rīgas ķīmiķu biogrāfijas (sākot ar V. Ostvaldu un P. Valdeni, beidzot ar mūsu dienām). Plaša ir Medicīnas vēstures institūta starptautiskā sadarbība. RTU izdoto krājumu veidošanā piedalās emigrācijā dzīvojošie Latvijas zinātņu veterāni, arī Dr. J. Langins, prof. J. Lielmežs. Ar LAMZA (prof. J. Priedkalns) panākta vienošanās par trimdas zinātnieku arhīva apzināšanu un pārvešanu uz Latviju (LAMZA, LLMZA un LZA 2002.g. 5.maija vienošanās), trimdā dzīvojošo zinātnieku veikuma apzināšanā iesaistīties arī LZVA ārzemju biedrs G. Saiva, kas nesen ievēlēts arī par LLMZA locekli. Izcils ir LZA ārzemju locekļa D.A. Lēbera, J. Sadovska, K. Poča mecenāta devums. Materiāli par zinātņu vēsturi ik reizes rodami arī starptautisko, Rīgā notiekošo konferenču “*Jews in the Changing World*” tematikā (pēdējā notikusi 2001.g. oktobrī). Regulāri tiek sniegtas konsultācijas ārzemju zinātņu vēsturniekiem par faktiem un datiem, kas saistīti ar Latviju (piem., vācu profesoram S. Rosam bioķīmiķa Kārļa Šmita biogrāfijas jautājumos). Savukārt no P. Valdena mazdēla Somijas ZA locekļa E. Hollo saņemti daži P. Valdena mūža pēdējo gadu materiāli (rokkrastu kopijas, separāti), kas varētu noderēt iecerētajai grāmatai par P. Valdeni. Izdota inž. ķīmiķa M. Bruža grāmata “*Pasaules uzskats*” (Rīga: Jumava, 2002. – 709 lpp.; pirmizdevums 1936) ar plašiem materiāliem par M. Bruži un viņa dzimtu, kuru sponsorējusi Bružu dzimta, īpaši H. Lerhis. Prof. A. Kļaviņš ir koordinators RTU Stokholmas Karaliskās tehnoloģijas augstskolas un Upsalas universitātes līgumam par sadarbību industriālā mantojuma apzināšanā un izpētē.

Visumā 2000.-2002.g. Latvijas zinātnes, medicīnas un tehnoloģijas vēstures pētniecībā paveiktais vērtējams kā pozitīvs, daudzveidīgs devums, gan vairāk ar lokālu ievirzi un mozaikveidīgs. Iespējams, fundamentālu monogrāfiju un veikuma ziņā tas bija nedaudz trūcīgāks nekā iepriekšējais. Vēl maz dokumentēta pēdējā pusgadsimta neapšaubāmi interesantā zinātņu vēsture Latvijā, institūtu un

pētniecisko kolektīvu vēsture diemžēl nav izdevies pabeigt aizsāktu un lielā mērā izdošanai sagatavoto Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstures II sējumu (ziņas par institūtiem un ZA locekļiem); patīkami atzīmēt publicēto H. Zenkeviča plašo rakstu par ZA Bioloģijas institūta 50 gadiem. Zinātnieku atmiņu sacerēšanu un vākšanu rosina Valsts emeritēto zinātnieku klubs "Emeritus". Diemžēl zinātnieki Latvijā arvien noveco, tas pats sakāms arī par zinātņu vēsturniekiem. Patīkami atzīmēt, ka pārskata laikā pedagoģijas zinātņu maģistra darbu 2001.g. aizstāvējusi A. Zigmunde par V. Knīrima, V. Ostvalda, E. Nauka un P. Valdena pedagoģiskajiem uzskatiem, ka doktorantūras darbu par slimokasēm Latvijā veic Medicīnas vēstures muzeja zinātniskā sekretāre M. Anže, Rīgas industriālo mantojumu izvērtē Morberga stipendiāte doktorante A. Anteniške.

2003.g. galvenā uzmanība koncentrējama 13.-15. oktobrī paredzētās 21. Baltijas zinātņu vēstures konferences organizēšanai Rīgā, kur iecerēts atzīmēt V. Ostvalda 150 gadu jubileju, 200 gadus kopš D.H. Grindeļa Rīgas Ķīmiski farmaceitiskās biedrības un Rīgas pilsētas 1. slimnīcas dibināšanas; konferences pamattēma varētu būt "Zinātne Baltijā laikmetu griežos". Konferences priekšvakarā pie ēkas Kronvalda bulvārī 4 atklās Paula Valdena pieminekli (tēlnieks A. Vārpa, firmas *Itera – Latvija* un J. Savicka finansiāls atbalsts) sakarā ar izcilā zinātnieka 140 gadu jubileju. Tāpat 2003.g. pirmajā pusē iecerēts atzīmēt inženierzinātnieka Alfr. Vītola 125 gadu un ZA pirmā prezidenta P. Lejiņa 120 gadu jubileju ar ZA izbraukuma sēdi Mazsalacā. Sakarā ar Pēterburgas dibināšanas 300 gadiem LZA kopā ar Valsts mākslas muzeju un Medicīnas vēstures muzeju martā iecerējusi sarīkot kopēju sesiju "Pēterburga Latvijas zinātnes un kultūras vēsturē". Zinātņu vēsturei paredzēts ierādīt zināmu vietu arī III Sēlijas kongresā, ko maijā Viesītē un Rokišķos rīko Latvijas ZA sadarbībā ar Lietuvas ZA. Šis pasākums iecerēts kā 9. Baltijas intelektuālās sadarbības konferences (Viļņā) presimpozijs.

Ir jāturpina izcilo dažādu tautību zinātnieku darbības analīze, kurus pasaulei devusi un turpina dot Baltija (daudzi no tiem nestrādā dzimtenē). Vietējo tradīciju apzināšana (tomēr ne to pārvērtēšana un kanonizēšana) ir attīstības elements. Ieejot jaunajā gadu tūkstošā aicinu arī zinātnes vēsturniekus iet līdzi laikam, neiegrimt tikai pagātnē, īpaši mazāk nozīmīgās detaļās, bet reizē – arī saglabāt mazo tautu vēsturisko atmiņu vienotajā Eiropā un pasaulē.

Research in Latvia's History of Science During the Past Three Years (Summary)

By Jānis Stradiņš

The report was read at a meeting of the association of historians at the Latvian Academy of Science on the 12th of Nov. 2002 in the Hall of History of Latvia's University. The author analyzes and evaluates the achievements of Latvia's science from the years 2000–2002. During the meantime scientists had come

together for sessions of scientific reports during the II World Congress of Latvian science, as well as at the University of Latvia and the Riga Technical University for their annual conferences. They have also taken part in the meeting at the Latvian Academy of Science and the Museum for the History of Medicine, however there had never been a summary of the work done. In future the main attention should be concentrated on the organization of the 21.st. Conference of Baltic sciences in the year 2003 in Riga, the main theme of which might be "Science in the Baltic's at the turn of the epoch".

Jānis Stradiņš, Dr. hist. h. c., prof.,

Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas prezidents

Akadēmijas lauk. 1

Rīga, LV-1524

Latvija

E-pasts: stradins@ac.laza.lv